

Türkiye – Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmasının Uygulanmasında Suriyelilerin Etkisi ve Rolü^a

Didem Şahal Çelik^{b, c}, Sühal Şemşit^d

Özet

Tarafların kendi vatandaşlarının geri kabulü açısından 1 Ekim 2014'te yürürlüğe giren, üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızların geri kabulü açısından 3 yıl sonra yürürlüğe gireceği düzenlenen Türkiye-AB geri kabul anlaşmasının uygulanmasına, Suriyelilerin göç hareketi farklı bir boyut kazandırmıştır. 2015 yılında, yaşanan insani dramlarla birlikte, AB'nin güvenlik odaklı göç politikasında kayda değer değişiklikler olmuş, göç yönetimi sürecinde Türkiye ile işbirliği daha da artmıştır. Bu durum, AB'nin, dünyada en fazla sayıda Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve hem düzensiz göçle mücadele, hem de uluslararası korumaya ilişkin düzenlemeler içeren bir çözüm üretmesini gerektirmiştir. Bunun sonucunda imzalanan 18 Mart Mutabakatı, Türkiye üzerinden AB ülkelerine geçen Suriyeli düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye iadesini; karşılığında ise Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin AB ülkelerine yerleştirilmelerini içeren iki boyutlu bir çözüm sunmaktadır. Bu çalışmada, sözkonusu çözümün etkinliği; istatistik veriler ve Türkiye'de yaşayan farklı demografik gruplardan Suriyelilerle yapılan görüşmeler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri
Düzensiz göç
Geçici koruma
Geri kabul anlaşması

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.02.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.522869

The Impact and Role of Syrians on the Implementation of Readmission Agreement between Turkey and the European Union

Abstract

The readmission agreement between Turkey and the EU came into force for the contracting parties' citizens on 1 October 2014. The readmission of third country nationals and stateless people would start 3 years after it was signed. The Syrian migration movements brought a new dimension to the implementation of this agreement. Humanitarian tragedies in 2015 brought considerable change in EU's security oriented migration policies and increased collaboration with Turkey in the migration management process. This situation required the EU to find a solution, including regulations on fighting against irregular migration and providing international protection along with cooperation with Turkey as a host country for the highest number of Syrians worldwide. As a result, 18 March Statement provides two pillar solution; the return of Syrian irregular migrants to Turkey, in exchange for the acceptance of Syrians under temporary protection in Turkey to the EU. In this study, the efficiency of this solution will be evaluated within the framework of statistical data and the interviews conducted with different demographic groups of Syrians in Turkey.

Keywords

Turkey – EU relations
Irregular migration
Temporary protection
Readmission Agreement

About Article

Received: 08.02.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.522869

^a Bu çalışma, Didem Şahal Çelik tarafından, Doç. Dr. Sühal Şemşit danışmanlığında tamamlanan "Koşulluluk Bağlamında Düzensiz Göçle Mücadelede Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları ve Türkiye'ye Yansımaları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: e-mail: didem.celik@goc.gov.tr

^c İl Göç Uzmanı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, ORCID: 0000-0002-6606-7983

^d Doç.Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-3661-5723

Giriş

2011 yılının Mart ayında ortaya çıkan iç savaş sonrası Suriye'den gerçekleşen kitlesel göç ile Avrupa Birliği (AB)'ni hedef alan düzensiz göç akımları dünya gündeminin üst sıralarına yerleşmiştir. Ülkelerindeki iç savaştan kaçarak sınır komşusu olan Türkiye'ye sığınan Suriyeliler hukuki anlamda, uluslararası korumanın bir türü olan geçici koruma kapsamına alınırken; yasa dışı yollarla Türkiye'den Avrupa'ya giden Suriyeliler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmamaları veya uluslararası koruma başvuruları olumsuz sonuçlanması halinde düzensiz göçmen statüsüne geçebilmektedir. Avrupa Sınır ve Sahil Koruma Ajansı olan FRONTEX'in 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ilişkin istatistiklerinde Türkiye üzerinden AB ülkelerine yönelik düzensiz geçişlerde yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruk bazında dağılımlarında Suriyeliler'in ilk sırada yer almaları bu ifadeyi desteklemektedir. Suriyelilerin uluslararası korumanın ve düzensiz göçün bir parçası olması hem "kültür paylaşımı, uyum, destek", hem de "mücadele, güvenlik, önlem" kelimelerini içeren çözümler bulmayı gerektirmiştir. AB ve Türkiye'nin coğrafi ve stratejik konumları, bu çözümün üretilmesi ve uygulanmasında taraf olmalarını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple, AB'ye Suriye'den göç hareketleri açısından başlıca transit ülke konumunda olan Türkiye ile imzalanan geri kabul anlaşması hükümleri, acil çözüm gerektiren düzensiz göç sorununa cevap vermede yetersiz kaldığından, taraflarca yeni bir çözüm alternatifi olarak 18 Mart Mutabakatı, 18 Mart 2016 tarihinde açıklanmıştır.

Bu çalışmada, ilk olarak düzensiz göç, geçici koruma ve geri kabul kavramları; ikinci olarak AB ve Türkiye'ye ilişkin düzensiz göç verileri; son kısımda ise geri kabul anlaşması ile uygulanmasında yaşanan değişikliklerde Suriyelilerin rolü ve etkisi incelenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında çalışmaya temel olan düzensiz göç, geçici koruma ve geri kabul anlaşması kavramları alt başlıklar halinde incelenmektedir.

Düzensiz Göç

Göç hareketlerinin sınıflandırılmasında, en fazla yasal (düzenli) ve yasadışı (düzensiz) ayrımı kullanılmaktadır. Düzensiz göç, özellikle son yıllarda Avrupa ülkeleri ve Türkiye olmak üzere birçok ülkenin gündeminin üst sıralarında yer alan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim düzensiz göç, ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal birçok politika alanını etkilemekte, bunun yanısıra insan kaçakçılığı, insan ticareti gibi yasadışı sektörlerin de güçlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ülkeler, düzensiz göç kavramının içeriğini zaman içinde genişletmişler ve nedenlerinin tespiti üzerine araştırma yapmaya ağırlık vermişlerdir.

Düzensiz göç konusunda belirli ve genel bir tanım bulunmamaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından düzensiz göç, "kaynak (menşe), transit ve hedef ülkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen yer değiştirme hareketi" (International Organization for Migration, 2018) olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımda kaynak, transit ve hedef ülke terimleri karşımıza çıkmakta ve düzensiz göçün bu unsurlar açısından anlamı farklılaşmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü tanımlamalarına göre; hedef ülke, "göç akımları

(yasal ya da yasadışı) için varılacak hedef konumundaki ülke”; kaynak ülke, “kişilerin buldukları ülkenin sınırları dışındaki bir ülkeye kalıcı veya geçici olarak yerleşmek amacıyla terk ettikleri ülke” ve transit ülke, “göç akınlarının (yasal ya da yasadışı) içinden geçtiği ülke” şeklinde yer almaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009). Hedef ülke bakımından düzensiz göç, yasal yollarla gelip yasal çıkış süreleri içerisinde çıkmayarak veya ilgili mevzuatta belirtilen izin veya belgeler olmaksızın bir ülkeye girme, bir ülkede kalma ve çalışma demektir. Kaynak ülke bakımından düzensiz göç ise, bir kimsenin geçerli pasaport ya da seyahat belgesi olmaksızın uluslararası sınırları geçmesi ya da ülkeden ayrılmak için idari şartları ve usulleri yerine getirmemesi olarak anlaşılmaktadır (International Organization for Migration, 2018). Transit ülkeler açısından ise düzensiz göç; kaynak ülkelerinden ayrılarak yasal veya yasal olmayan şekilde transit ülkeye giren ve hedef ülkelere gitmek amacıyla bu ülke sınırlarından geçen kişilerin göç hareketlerini içermektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)’nda düzensiz göç, “yabancıların yasadışı yollarla Türkiye’ye girişi, Türkiye’de kalışı, Türkiye’den ayrılışı ve Türkiye’de izinsiz çalışması (md.3/1)” olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2013, Nisan). Bu durumda düzensiz göçmen teriminin karşılığı da IOM tarafından “transit ya da hedef ülkede yasal statüsü olmayan; bir ülkeye izinsiz giren veya bir ülkeye yasal olarak giren fakat sonra kalma iznini kaybeden kişi” olarak tanımlanmıştır (International Organization for Migration, 2018).

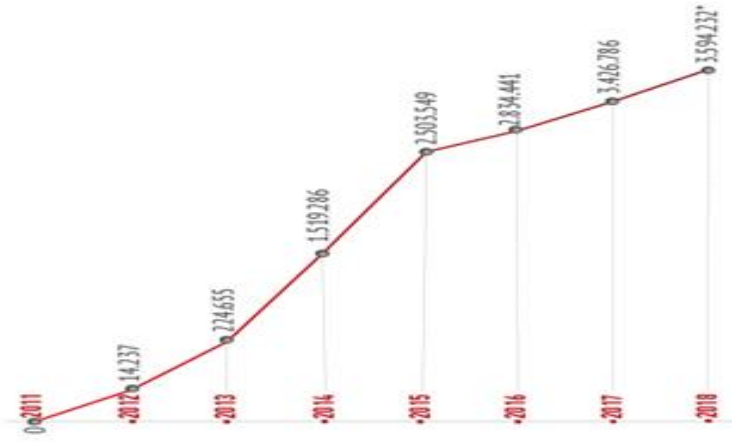
Geri Kabul Anlaşması

Geri kabul, kelime anlamı olarak “başka bir devlete yasa dışı giriş yaptığı veya söz konusu devlette yasadışı şekilde bulunduğu tespit edilen bir kişinin (kendi vatandaşı olan, üçüncü bir ülkenin vatandaşı olan veya vatansız kişiler) bir devlet tarafından geri kabul edilmesi” anlamına gelmektedir. Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü’nde göre geri kabul anlaşması ise “düzensiz durumdaki yabancıların anavatanlarına veya onları geri göndermek isteyen devlete ulaşmak için üzerinden geçtikleri devlete geri gönderilmeleri için devletlerin izlemeleri gereken usulleri öngören anlaşma” olarak ifade edilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 21).

Geri kabul anlaşmaları dar anlamda anlaşmaya taraf devletlerin vatandaşlarının geri kabulünü içermektedir. Ancak geri kabul anlaşmalarının kapsamı üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızların geri kabulünü içeren hükümlerin eklenmesiyle genişletilebilmektedir. Bu tanımlar ışığında geri kabul anlaşmalarının; geri kabul talebinde bulunan devlet, geri kabul etmesi istenen devlet ve geri kabul edilecek kişi (düzensiz göçmen ya da uluslararası koruma başvurusu reddedilen kişi) olmak üzere üç aktörlü bir yapısı vardır. Tarafları bakımından incelendiğinde ise geri kabul anlaşmaları iki taraflı veya çok taraflı olabilir. Ayrıca geri kabul anlaşmalarının tarafları devletler olabileceği gibi tüzel kişiliğe sahip uluslararası kuruluşlar da olabilir. AB’nin tüzel kişiliğe sahip bir uluslararası/ uluslararası kuruluş olarak Türkiye ile yapmış olduğu geri kabul anlaşması bunun en güncel örneklerindedir.

Geçici Koruma

2011 yılı Nisan ayından itibaren Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sayısı günden güne artmaya başlamıştır. 2014 yılında yürürlüğe giren YUKK öncesi dönemde, yürürlükte bulunan 1994 İltica- Sığınma Yönetmeliği'nin sorunları çözmede yetersiz kalması nedeniyle söz konusu Suriyeliler için "misafir" tanımlaması yapılmıştır (Mazlumder, 2013). Misafir tanımlamasının yapılmasının bir diğer nedeni ise, bu kişilerin Suriye'de durum normale dönene kadar kalacakları geçici bir durum olarak öngörülmüş olmasıdır denilebilir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) Şekil 1'de yer alan verilerinde de yer aldığı üzere, Türkiye'deki Suriyelilerin sayısı 2012 yılında 14.237, 2013 yılında 224.655 ve 2014 yılında ise 1.519.286'ya yükselmiştir. Sayıları istikrarlı olarak artan Suriyeliler ile ilgili olarak misafir tanımlamasının yetersiz olduğu, daha somut ve kalıcı düzenlemeler yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Şekil 1: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2018b, Kasım).

4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen ve 11 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe giren YUKK ile bu anlamda hukuki alanda önemli düzenlemeler yapılmıştır. Kanununun 91. maddesinde "geçici koruma" düzenlenerek Suriyeliler için hukuki bir statü tanımlanmasına olanak sağlanmıştır. 91. maddede "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir" hükmü yer almaktadır (Resmi Gazete, 2013, Nisan). Yani YUKK, kendinden önceki düzenlemelerin eksikliklerini kapatarak Suriyelileri, gayri hukuki "misafir" statüsünden yasal olarak geçici koruma statüsüne kavuşturmuştur. Kanununun aynı maddesine dayanarak oluşturulan ve 22 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren "Geçici Koruma Yönetmeliği" ile Suriyeliler için uygulanan geçici koruma prosedürünün kapsamı detaylı olarak düzenlenmiştir. Geçici Koruma Yönetmeliği'nde, 28 Nisan 2011 tarihi kıstas alınarak bu tarihten itibaren ülkelerinde gelişen olaylar sebebiyle, Türkiye sınırlarına kitlesel veya bireysel olarak gelen veya Türkiye sınırlarını geçen Suriye vatandaşlarının, vatansızların ve mültecilerin geçici koruma kapsamına alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca Yönetmelikte, YUKK'un 91. maddesinde, sözkonusu geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları, bu kapsamdaki kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışları, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarına ilişkin yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere yönelik

alınacak tedbirler ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliğiyle ilgili hususlar düzenlenmektedir (Resmi Gazete, 2014, Ekim). GİGM'nin 17 Nisan 2020 tarihli verilerine göre Türkiye'de geçici koruma kapsamına alınan Suriyelilerin sayısı 3.583.584'e ulaşmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020, Nisan).

Türkiye ve AB'de 2015 Sonrası Düzensiz Göç Hareketleri

Bilindiği üzere, düzensiz göç hareketleri, son yıllarda dünya gündeminden düşmemektedir. 2015 yılı ve sonrasında elde edilen istatistik veriler de bu ifadeyi desteklemektedir. Düzensiz göç akımlarına, ülkelerindeki iç savaştan kaçan ve sığınma arayan Suriyelilerin de eklenmesi, bu konuya farklı bir boyut kazandırmıştır. Ayrıca bu durum, Türkiye ve AB'yi çözüm üretmek adına işbirliği yapmaya mecbur hale getirmiştir. AB ve Türkiye'ye ilişkin düzensiz göç verilerinin incelenmesi, bu ifadeleri daha anlaşılır kılacaktır.

AB, Avrupa sınır yönetimini iyileştirmek ve koordine edebilmek ve göç hareketlerini daha iyi izleyebilmek amacıyla FRONTEX'i kurmuştur. FRONTEX, her yıl yayımladığı yıllık risk analizlerinde AB'nin kara, deniz ve hava sınırlarında gerçekleşen tüm olayları bir önceki yıl ile karşılaştırarak analiz etmektedir. FRONTEX verilerine göre 2015 yılında AB sınırlarını geçen düzensiz göçmen sayısı 1.822.177 olarak kayda geçmekle birlikte, Ege bölgesindeki Yunan adalarına öngörülemeyen göçmen akımları yaşanmıştır. Bu sayı bir önceki yılda, yani 2014 yılında 282 bin olarak kaydedilmiştir (FRONTEX, 2017a, May).

2015 yılında AB yoğun olarak düzensiz göç akımına maruz kalmakla birlikte, özellikle Avusturya ve Balkan ülkeleri sınır güvenliklerini artırmıştır. Balkan güzergahı üzerinden düzensiz göçün engellenmesi için sıkı önlemler alınmıştır. Göç güzergahı üzerinde yer alan ülkelerin katılımıyla Viyana'da düzenlenen toplantıda, yeni sığınmacı akımı olasılığına karşı Nisan ayına kadar bir güvenlik planı hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu şekilde, Yunanistan'dan Avusturya ve Almanya'ya kadar devam eden göç güzergahındaki güvenlik sorunlarının giderilmesi hedeflenmiştir. Avusturya İçişleri Bakanı, bunun insan kaçakçıları için verilecek açık ve net bir mesaj olduğunu ifade etmiş ve "Avrupa'ya yasadışı yollardan gelmenin" artık mümkün olmayacağını da vurgulamıştır. (Deutsche Welle Türkçe, 2017c, Mayıs). Avusturya'nın ardından Balkan ülkeleri de aynı politikayı izleyince, sığınmacılar ve göçmenler Yunanistan'dan başka ülkelere geçiş yapamamış ve orada kalmıştır (Deutsche Welle Türkçe, 2017b, Mayıs). Bu süreçte, özellikle Yunanistan'a gitmek için Türkiye'yi transit ülke olarak kullanan düzensiz göçmenlerin sayısındaki önemli artış sıklıkla dünya gündeminde yer almıştır. Bunun en belirgin örneği ise, 2 Eylül 2015 tarihinde Türkiye üzerinden Yunanistan'ın Kos adasına gitmek hedefiyle bindikleri botun batması sonucunda boğularak ölen ve cansız bedeni kıyıya vuran 3 yaşındaki Suriye uyruklu Aylan Kurdi'nin Suriyeli sığınmacı krizinin sembolü haline gelmesidir. Bu olay, dünya genelinde insani bir trajedi olarak dikkati çekmiş, göçmenlere kapılarını kapatan ve güvenlik odaklı göç politikaları uygulayan AB'ye yönelik eleştiriler ortaya çıkarmış ve AB'nin temel değerlerinden olan insan haklarının gözetilmesi istenmiştir (Reuters, 2015, Eylül; Şahal Çelik ve Şemşit, 2019).

Aylan Kurdi'nin ölümü, siyasi açıdan sığınmacı krizini devletlerin gündeminde en üst sıralara çıkarırken, bu konudaki toplumsal farkındalığı da arttırmıştır. Bu durum göçmenlerin deniz yoluyla yasadışı geçişlerinde bir caydırıcı etki yapmamış; aksine 23 Eylül 2015 tarihinde Türkiye'deki yaklaşık 3 bin Suriyelinin, "Sınırı açın." "Denizde ölmek istemiyoruz. Hepimiz Aylan'ız." pankartları ve "Oradan Avrupa halklarına sesleneceğiz, devletlerine değil. Çünkü

Avrupalılar, adaletliler, insancılar. Denizde ölmemize izin vermezler.” söylemleriyle Edirne sınırında günlerce beklemesine neden olmuştur (Deutsche Welle Türkçe, 2017d, Mayıs). 24 Eylül 2015 tarihinde ise AB liderleri tarafından yapılan zirvede, sınır güvenliğinin sağlanmasının kaçınılmaz olduğu konusunda uzlaşımakla birlikte, Yunanistan, Bulgaristan ve İtalya’da sığınmacılar için kabul merkezleri inşa edilmesi ve sığınmacılara yapılacak yardımlar için bütçenin iki kat artırılarak 9 milyar 200 milyon Avroya çıkarılması, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), FRONTEX ve Türkiye’ye maddi destek yapılması kararlaştırılmıştır (Deutsche Welle Türkçe, 2017a, Mayıs; Şahal Çelik ve Şemşit, 2019).

FRONTEX’in 2017 yılında yayımladığı risk analizine göre, 2015 yılında AB’nin dış sınırlarını yasadışı olarak geçmeye çalışan göçmenlerin sayısı 1.822.177 olarak belirlenmiştir. Bu sayı 2016 yılında 511.046 (FRONTEX, 2017b, May) ve 2017 yılında 204.718 olarak kaydedilmiştir (FRONTEX, 2018, November). Sözkonusu düzensiz göçmenlerin uyruk bazında dağılımları incelendiğinde Suriyeliler 2015 yılında %33’lük (FRONTEX, 2016, February), 2016 yılında %17’lik (FRONTEX, 2017b, Mayıs), ve 2017 yılında %9’luk (FRONTEX, 2018, November) oranda birinci sırada yer almaktadır.

Türkiye’nin gerek Suriyelilere yönelik uyguladığı açık kapı politikası, gerekse hem hedef hem de transit ülke olma özelliği sebebiyle sınırlarında düzensiz göç anlamında yoğun bir hareketlilik mevcuttur. GİGM’nin yayımladığı 2016 Türkiye Göç Raporu’na göre; 2016 yılında Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2015 yılına (146.485) göre % 19’luk bir artış göstererek 174.466 olmuştur (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017, Mayıs). GİGM’nin 08.11.2018 tarihli verilerine göre ise Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 230.566’ya ulaşmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018a, Kasım).

Düzensiz göç akımında rekor sayılara ulaşılan 2015 yılını kıstas alarak Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin uyrukları incelendiğinde, AB’ye ilişkin istatistiklerde olduğu gibi Suriyelilerin sıralamalarda başı çektiği görülmektedir. GİGM’in verilerine göre Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruk bazında dağılımlarına göre; Suriyeliler, 2015 yılında 73.422, 2016 yılında 69.755, 2017 yılında 50.217 ile ilk sırada yer alırken, Kasım 2018 itibariyle 33.830 kişi ile Afganistan (99.725) ve Pakistan (50.147)’dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018a, Kasım).

Türkiye – AB Geri Kabul Anlaşması ve Suriyeliler

Türkiye-AB geri kabul anlaşması için süreç, 28 Kasım 2002 tarihinde Avrupa Komisyonu’na, Türkiye ile geri kabul anlaşması müzakere yetkisi verilmesiyle başlamıştır. Mart 2003 tarihinde AB, hazırladığı geri kabul anlaşmasının taslağını Türkiye’ye göndermiş; ancak, Türkiye bu davete, 2004 yılının Mart ayına kadar resmi olarak cevap vermemiştir. Türkiye’nin buradaki tavrının başlıca nedeni, Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçen düzensiz göçmenlerin sayısının sürekli artması ve bu göçmenlerin geri gönderileceği menşe ülkeleri ile geri kabul anlaşmasının olmaması sebebiyle transit ülke konumundan hedef ülke konumuna geçecek olmasının yarattığı kaygıdır. Bu nedenle Türkiye, AB ile imzalayacağı geri kabul anlaşmasında üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne sıcak bakmamaktaydı. Ancak Avrupa Komisyonu, Türkiye’yi geri kabul anlaşmasını imzalamaya ikili ilişkiler ve diplomatik taktikler yoluyla ikna etmeleri için üye devletleri teşvik etmiştir (Ekşi, 2016: 37). Komisyon’un bu hamlesi sonuç vererek 10 Mart 2005 yılında AB tarafından gönderilen “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa

Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma” önerisi, 27 Mayıs 2005 tarihinde Brüksel’de müzakere edilmeye başlanmıştır. Görüşmelerin ikinci turu, 28 Mart 2006, üçüncü turu 30 Haziran 2006 ve dördüncü turu da 7-8 Aralık 2006 tarihinde gerçekleşmiştir. Ancak 2006 yılının Aralık ayında yapılan 4. turdan sonra müzakereler Türkiye tarafından dondurulmuştur. İçişleri Bakanlığı kayıtlarında, Türkiye’nin, üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin hükmün, kaynak ülkelerle ikili geri kabul anlaşmalarının imzalanmasından sonra yürürlüğe girmesine yönelik talepleri sebebiyle müzakerelerin dondurulduğu şeklinde yer almaktadır. Geri kabul müzakerelerinin dondurulmasında, Türkiye’nin bu talebinin yanı sıra Kıbrıs Rum Kesimi’nin uçaklarına ve gemilerine, havalimanlarını ve limanlarını kullandırmaması sebebiyle AB tarafından 8 müzakere faslını askıya alma kararının da büyük etkisi olmuştur (Bürgin, 2012: 889).

Bu süre zarfında Türkiye üzerinden AB’ye düzensiz göç akımında artış olması, Türkiye ile geri kabul anlaşmasının imzalanmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, Avrupa Konseyi’nin 18 Şubat 2008 tarihli Katılım Ortaklığı’na ilişkin kararında kısa vadedeki önceliklerde, Türkiye ile acilen geri kabul anlaşması imzalanması hükmü yer almaktadır (Council of the European Union, 2008, February). Müzakerelerin yeniden başlatılmasında Komisyon’un üye ülkeler üzerinde yoğun bir etkisi olmuştur. Komisyon, vize muafiyeti konusunda üye ülkeleri ikna edemese de Türkiye’ye vize kolaylığı teklifinde bulunmuştur. Ancak sözkonusu vize kolaylığı diyalogu, Balkan ülkelerine uygulananın aksine geri kabul anlaşmasının imzalanmasından sonra başlayacaktı. Türkiye ise diğer aday ülkelere tanınan; ancak kendisine tanınmayan vize muafiyeti talebinde ısrarını sürdürmüş ve bu sebeple geri kabul müzakerelerinin tamamlanması uzun sürmüştür (Ekinci, 2016: 17).

Durdurulan geri kabul görüşmelerini yeniden başlatmak için yeni teşvikler sunmak gerekmektedir. 2009 yılında AB Başkanlığını temsil eden İsveç Göç ve İltica Politikaları Bakanı Tobias Billström ve Adalet ve İçişleri Komisyoneri ve Komisyon Başkan Vekili Jacques Barrot’un Ankara ziyareti ile Türkiye’nin o dönemdeki İçişleri Bakanı Beşir Atalay, işbirliği paketini genişleten ortak bir deklarasyon üzerinde anlaşmışlardır (Bürgin, 2012: 892). Bu deklarasyonun akabinde 19 Şubat 2010’da 5.tur ile müzakereler kaldığı yerden devam etmiştir. 6. tur 19 Mart 2010’da ve 7. tur da 17 Mayıs 2010’da tamamlanmıştır. Müzakerelerin sonucunda 2011 yılında geri kabul anlaşmasının son haline ulaşılmış ve 21 Haziran 2012 tarihinde taraflarca Brüksel’de paraflanmıştır. Anlaşmanın paraflanma aşamasına gelinmesinde temel neden, AB’nin vize kolaylığından öteye gitmeye sıcak bakmasıdır. Çünkü anlaşmanın paraflandığı gün, Konsey, Avrupa Komisyonu’na Türkiye ile vize serbestliği diyalogunu başlatması yönünde yetki vermiştir. Ancak burada Türkiye’nin beklentisinin aksine AB, geri kabul anlaşması imzalandıktan sonra vize muafiyeti görüşmelerini başlatmaktan yanaydı. Fakat Türkiye’nin anlaşmayı imzalamaması sebebiyle Konsey, vize muafiyetinin, anlaşma paraflandığında “tedrici ve uzun vadeli bir perspektifle” değerlendirileceğinin belirtilmiş olmasına rağmen, Türkiye’nin tutumunu yumuşatmak için vize muafiyetinin müzakere sürecinin başlatılmasına karar vermiştir. Aylar süren müzakereler sonucunda, taraflarca vize muafiyeti sürecine ilişkin bir yol haritası üzerinde mutabık kalınmıştır. AB ile Türkiye arasında, 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara’da geri kabul anlaşması imzalanmış olup, anlaşmayla birlikte imzalanan mutabakat metniyle vize muafiyeti için diyalog süreci de resmi olarak başlamıştır. Geri kabul anlaşmasının kendi vatandaşlarının geri kabulü açısından yürürlüğe girme tarihi ise 1 Ekim 2014’tür (Ekinci, 2016:17-18).

Türkiye'nin geri kabul anlaşmasını imzalamaya ikna olmasının sebebi, müzakere sürecini sekteye uğratan ve ısrarlı tutumunu sürdürdüğü hususların geri kabul anlaşmasında düzenlenmesidir. Müzakere sürecinde Türkiye, üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızları geri kabul etmeye hem idari ve teknik kapasite bakımından hazır olmaması, hem de kaynak ülkelerle geri kabul anlaşması imzalama gerekçeleriyle anlaşmanın uygulanmasının ertelenmesini talep etmiştir. Türkiye'nin bu talebi anlaşmanın "Anlaşmanın yürürlüğe girmesi, süresi ve sona ermesi" başlıklı 24. maddesinin üçüncü paragrafında, üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar için geri kabul uygulamasının üç yıl sonra (2017 yılında) başlanacağı şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca Anlaşmanın 23. maddesinde ve ekinde yer alan Teknik Desteğe İlişkin Ortak Bildiri ile Türkiye'nin düzensiz göç akımlarının yönetiminde külfeti paylaşmak ve Türkiye'nin kurumsal ve idari kapasitesini geliştirmek adına AB tarafından mali ve teknik destek sağlanacağı hususları da düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2014, Ekim). Türkiye'nin taviz vermediği bir diğer husus olan, Türk hizmet sağlayıcılarının ortaklık hukukundan doğan vize serbestliği uygulamalarının garantiye alınmasına yönelik talebi, anlaşmaya ekli "Vize Politikası Alanında İşbirliği hakkında Ortak Beyan" başlıklı bildiride düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2014, Ağustos).

Geri Kabul Anlaşmasının Uygulamada Suriyelilere Etkisi

Türkiye- AB Geri Kabul Anlaşmasının, Türkiye tarafından 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne konulan coğrafi kısıtlama nedeniyle mülteci statüsü tanımlanamadığından, YUKK'un 91. maddesi gereğince geçici koruma statüsü tanınan Suriye vatandaşlarına etkisi olmayacaktır (T.C. AB Bakanlığı, 2016). Ancak, AB ülkelerine yasadışı yollardan giriş yapan ve düzensiz göçmen statüsünde değerlendirilen Suriye uyruklu göçmenlerin geri kabul anlaşması çerçevesinde Türkiye'ye iadesi mümkün olacaktır. Bu kapsamdaki Suriyelilerin, Türkiye'ye iade tarihi anlaşma yürürlüğe girdikten üç yıl sonra yani 2017 yılında söz konusu olacağı şeklinde düzenleme olmasına rağmen, 18 Mart 2016 Mutabakatı ile bu tarih öne çekilmiştir. Suriyelilerin hem düzensiz göç, hem de sığınmacı krizi açısından AB ve Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemesinin sonucunda bir çözüm olarak görülen söz konusu mutabakat aşağıda detaylı olarak incelenmektedir.

29 Kasım 2015 Türkiye- AB Ziroesi

Türkiye ve AB'nin artan düzensiz göç akımına yönelik geri kabul anlaşmasını yürürlüğe koyması kısa vadede düzensiz göç akımının durdurulmasına etki etmemiştir. Çünkü 2015 yılında komşu ülkelerde uzun süredir yaşamakta olan, ancak o ülkelerde eğitim, sağlık ve istihdam hizmetlerine yeterli erişim sağlayamayan Suriyeli sığınmacılar da rotasını Avrupa'ya çevirerek ikinci bir göç dalgası oluşturmuştur. AB'ye yönelik düzensiz göç akımında Ortadoğu, Asya ve Afrika ülke vatandaşlarının yanısıra Suriyeli sığınmacıların da eklenmesi; Akdeniz ve Ege sahillerinde insani trajedilere yol açmasıyla beraber Suriye iç savaşının etkilerinin AB ülkelerince de tecrübe edilmeye başlanmasına sebep olmuştur. FRONTEx verilerine göre, 2014 yılında AB sınırına yasadışı yollardan girmeye çalışırken tespit edilen sığınmacı sayısı 280.000 iken, 2015 yılının sadece Haziran ve Temmuz ayında bu sayı 340.000'i bulmuştur (Kutlay ve Akcalı, 2015: 3).

Bu göç dalgasının ne zaman sona ereceğine ilişkin belirli bir sürenin öngörülememesi, AB'yi üçüncü ülkelerle sınır güvenliği ve düzensiz göçle mücadele konularında işbirliğini geliştirmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda AB, en kritik ülkelerden biri olan Türkiye'ye, siyasi ilişkilerin güçlendirilmesine ek olarak birtakım teşvikler karşılığında düzensiz göçün yönetimi ve sınır güvenliği alanlarında reformları hızlandırmasını öngören bir Ortak Eylem Planı önermiştir (Ekinci, 2016: 18).

15 Ekim 2015 tarihinde Brüksel'de düzenlenen Türkiye- AB Zirvesi'nde harekete geçirilmesine karar verilen sözkonusu Eylem Planı, Suriye'de patlak veren olayların yarattığı insani krizin etkilerini hafifletmek amacıyla, taraflar arasında eşgüdümlü bir şekilde geçici koruma altındaki Suriyelilerin desteklenmesi ve göç yönetimi konularında işbirliğinin artırılmasını içermektedir. Eylem Planı, krizin üç şekilde ele alınmasını öngörmektedir: (a) Suriyelilerin kitlesel göç hareketinin kök nedenlerinin ele alınması; (b) geçici koruma altındaki Suriyelilerin ve Türkiye'de bu kişilere ev sahipliği yapan bölgelerin desteklenmesi (I. Bölüm); (c) AB'ye düzensiz göç hareketlerinin önlenmesine yönelik işbirliğinin artırılması (II. Bölüm) (T.C. AB Bakanlığı, 2015, Ekim).

Ortak Eylem Planının içeriğinden genel hatlarıyla bahsetmek gerekirse; geçici koruma altındaki "Suriyelilerin ve Türkiye'de Bu Kişilere Ev Sahipliği Yapan Bölgelerin Desteklenmesi" başlıklı 1. bölümde, AB, Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacılara yönelik Türkiye'ye yüklenen mali külfeti azaltmak adına mali fonların artırılması ve yeniden yerleştirme programları kapsamında bu sığınmacıların üye ülkelere yerleştirilme sayılarının artırılmasını taahhüt etmektedir. Türkiye ise bu bölüm kapsamında; YUKK'nin etkin bir şekilde uygulanması ve geliştirilmesi, güçlü bir göç yönetimi adına göçmenlerin kayıt altına alınması ve uygun belgelerin düzenlenmesi, ülkesinde barınan geçici koruma altındaki Suriyelilerin istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılmasına yönelik mevzuat ve programlar geliştirmesi ve korunmaya ihtiyaç kişilerin tespiti ile bu kişilere gerekli desteğin sağlanmasını taahhüt etmektedir.

Ortak Eylem Planının "AB'ye Düzensiz Göç Akınının Önlenmesi Amacıyla İşbirliğinin Artırılması" başlıklı ikinci bölümü kapsamında ise AB; göçmen kaçakçılığının önlenmesi, Türk makamlarının gözetleme ve devriye kapasitelerinin artırılması, düzensiz göçle mücadele alanlarında Türkiye'yi daha fazla destekleme, düzensiz göçmenlerin geri dönüşlerine yönelik işbirliğinin artırılması ve AB-Türkiye vize diyalogu çerçevesinde belirlenen koşullarının karşılanması ve vize diyalogu ile uyumlu olarak iltica, göç, vize ve entegre sınır yönetimi sisteminin geliştirilmesi için sağlanan finansal yardımın artırılması konusunda taahhütler vermektedir. Aynı bölüm kapsamında Türkiye de; düzensiz göçle mücadelede sınır güvenliği ile bu kapsamda Bulgaristan ve Yunanistan ile işbirliğini artırma, uluslararası koruma başvuruları olumlu değerlendirilenlere mevzuata göre mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statülerinden uygun olanının verilmesi, uluslararası korumaya ihtiyacı bulunmayan ve geri kabul anlaşması hükümlerince Türkiye üzerinden geçişleri esnasında durdurulan düzensiz göçmenlerin geri kabulüne ilişkin prosedürlerin hızlandırılması, AB ve üye ülkeler ile bilgi paylaşımının ve işbirliğinin artırılması hususlarında taahhütler vermektedir (T.C. AB Bakanlığı, 2015, Ekim).

29 Kasım 2015 tarihli Zirve'de, sadece Ortak Eylem Planına ilişkin karar alınmamış olup, Türkiye- AB Zirvesi Ortak Sonuç Bildirisinde yer alan diğer hususlar genel hatlarıyla şu şekildedir:

- a. Türkiye- AB ilişkilerini geliştirmek adına daha sık üst düzey diyalog kurulması ve yılda iki kez düzenli zirveler gerçekleştirilmesi,
- b. Dış politika, güvenlik ve terörle mücadele konularında düzenli görüş alışverişi ve işbirliğinin artırılması adına Bakan/Yüksek Temsilci/Komisyoner düzeyinde kapsamlı ve düzenli siyasi diyalogların gerçekleştirilmesi,
- c. 17. müzakere faslı başta olmak üzere 2016 yılının ilk çeyreğine kadar diğer fasılların açılmasına yönelik hazırlıklar yapılması,
- d. Türkiye- AB geri kabul anlaşmasının tam olarak uygulanmasının 1 Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirilmesi ve bunun karşılığında Türkiye'nin yol haritasında yer alan kriterleri taşıması durumunda Türk vatandaşlarının Ekim 2016'ya kadar Schengen Bölgesi'ne vizesiz seyahat etmelerinin sağlanması,
- e. Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik yük paylaşımının altı çizilerek finansal desteğin artırılması ve başlangıç olarak Mülteciler için Mali Yardım Programı adıyla oluşturulan fondan Türkiye'ye 3 milyar Avro verilmesi,
- f. 15 Ekim 2015 tarihli Ortak Eylem Planının harekete geçirilmesi,
- g. Üst Düzey Ekonomik Diyalog Mekanizmasının kurulması,
- h. Üst Düzey Enerji Diyalogunun ve Stratejik Enerji İşbirliği'nin ikinci toplantısının yapılması,
- i. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi konusundaki hazırlıkların başlatılması (T.C. AB Bakanlığı, 2015, Kasım).

18 Mart 2016 Türkiye- AB Mutabakatı ve "1'e 1 Formülü"

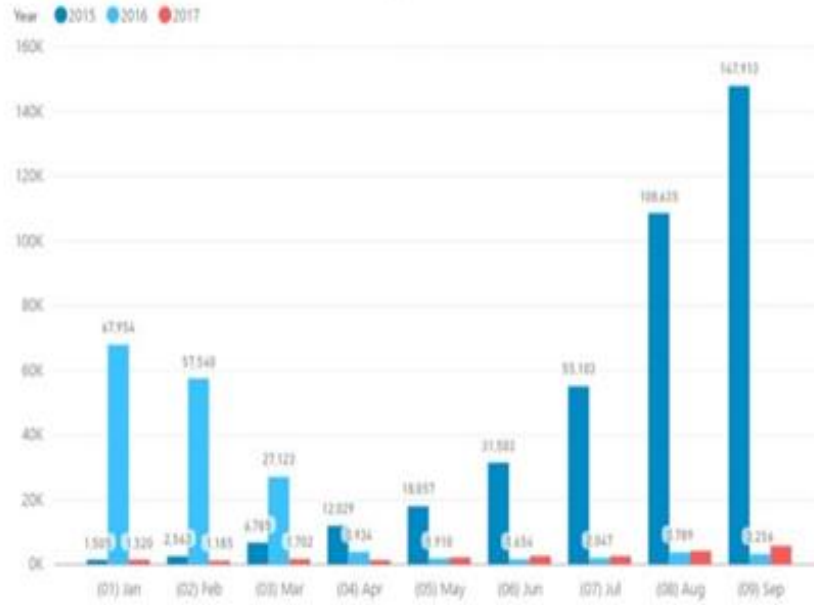
Kendilerine yönelen yoğun sığınmacı akımını yönetmekte zorlanan AB ülkeleri, Türkiye ile geri kabul anlaşmasının üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların geri kabulü dahil tüm hükümleriyle yürürlüğe girene kadar düzensiz göçü kontrol altına alabilmek için yeni önlem arayışlarına girmişlerdir (Ekinci, 2016: 20). 29 Kasım 2015 Zirvesi Sonuç Bildirgesi uyarınca taraflar arasında zirveler sıklaşmış ve bu zirveyi takip eden 18-19 Mart 2016 tarihli üçüncü Zirve'de düzensiz göç ve geri kabule ilişkin önemli kararlar alınmıştır. Bu Zirvede, 29 Kasım 2015 tarihli Zirvede alınan kararların uygulanma durumuna ilişkin geri bildirimler yapılmıştır. Bu geri bildirimlerden bazıları, AB'nin taahhüt ettiği 3 milyar Avroyu somut projeler bazında dağıtmaya başladığı, vize muafiyeti alanında ve AB'ye katılım müzakerelerinde çalışmaların 17. faslın müzakerelere açılması dahil olmak üzere ilerlediği şeklindedir.

18 Mart 2016 Zirvesinin temel amacı ise, Türkiye üzerinden Yunanistan'a yönelik düzensiz göç akımının, insan kaçakçılığının ve bu süreçte gerçekleşen ölümlerin önlenmesidir. Bu göç güzergahı, diğer AB ülkelerine de göçün artmasına neden oluşturması sebebiyle AB ülkeleri açısından özel önem taşımaktadır. 18 Mart Zirvesi, bu çerçevede 9 maddelik bir uzlaşmayla sonuçlanmıştır. Bu mutabakat genel hatlarıyla şu hususları içermektedir (T.C. AB Bakanlığı, 2016, Mart):

- a. 20 Mart 2016 tarihi itibarıyla Türkiye üzerinden Yunan adalarına geçiş yapan düzensiz göçmenlerden uluslararası koruma başvurusunda bulunmayan ve uluslararası koruma başvurusu reddedilenler Türkiye'ye iade edilecektir.
- b. Bire bir formülü kapsamında Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye'de geçici koruma kapsamında ikamet eden bir Suriyeli AB'ye yerleştirilecektir.
- c. Türkiye, düzensiz göçmenlerin yöneldiği yeni kara ve deniz güzergahlarına ilişkin gerekli tüm önlemleri alacak ve bu doğrultuda AB'nin yanısıra komşu ülkelerle de işbirliği kuracaktır.
- d. Türkiye ve AB arasındaki düzensiz geçişlerin tamamıyla sonlanması ya da büyük ölçüde ve sürdürülebilir şekilde azaltılması halinde Gönüllü İnsani Kabul Planı uygulamaya geçirilecektir.
- e. Haziran 2016 sonuna kadar, Vize Muafiyeti Yol Haritasında yer alan kriterlerin karşılanması sonucunda, Türk vatandaşlarına yönelik vize muafiyetinin uygulanması çalışmalarına hız verilecektir.
- f. AB, Türkiye'ye Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında ayrılan 3 milyar Avronun ödenmesini hızlandıracak ve Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik desteklenen projelerin artırılmasını sağlayacaktır. Bu kaynakların tamamının kullanılması ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi halinde AB, Türkiye'ye 2018 yılının sonuna kadar Mülteciler için Mali Yardım Programından ek 3 milyar Avroluk bir fon daha sağlayacaktır.
- g. Taraflar, Gümrük Birliğinin iyileştirilmesiyle alakalı yürütülen çalışmalardan memnuniyet duyduklarını ifade etmişlerdir.
- h. Taraflarca, 14 Aralık 2015 tarihinde 17. faslın müzakereye açılması olumlu karşılanmış olup, Hollanda Dönem Başkanlığında 33. faslın da açılması kararlaştırılmıştır.
- i. AB, Türkiye ile Suriye içindeki insani koşulların iyileştirilmesine yönelik her türlü ortak çabayı gösterecektir.

18 Mart Mutabakatının imzalanmasının sebeplerini ve işlevselliğini ölçmek için düzensiz göç akımının doruk noktasına ulaştığı 2015 yılını kıstas olarak istatistiksel veriler üzerinden değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. FRONTEX verilerine göre AB'ye yasadışı yollardan girmeye çalışırken yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısı 2014 yılında 282.962 iken 2015 yılında 6 kattan fazla artarak 1.822.337 sayısına ulaşmıştır. Bu düzensiz göçmenlerin çoğunluğunun (885.386) Ege Denizinde Türkiye –Yunan adaları rotasında yakalandığı tespit edilmiştir. Ayrıca 2015 yılında, 2014 yılına nazaran %112 artışla 470 göçmen ölümü ile 3770' ten fazla ölüm tehlikesi içinde kaybolan göçmen rapor edilmiştir (FRONTEX, 2016, February). 2016 yılında ise AB'ye yasadışı yollardan girmeye çalışan düzensiz göçmenlerin sayısında büyük bir düşüş yaşanarak bu sayı FRONTEX tarafından 511.371 olarak açıklanmıştır. FRONTEX'in 2017 yılı için risk analizlerinde bu düşüşün, özellikle AB'nin Türkiye ve Batı Balkan ülkeleri ile olan sınırlarında yaşandığı tespit edilmiştir. AB'ye yönelik düzensiz göç akımının azaltılmasında ise temel neden olarak 18 Mart Mutabakatı gösterilerek, bu mutabakat sayesinde Türkiye'nin deniz ve kara sınırlarının güvenliğini artırması sonucunda göçmen kaçakçılığı ağlarının zayıflatıldığı, bu durumun düzensiz göçmenler üzerinde

caydırıcılık yarattığı ve böylece göçmen ölümlerinin de azaldığı ileri sürülmüştür (FRONTEX, 2017b, May). Bu durumu daha spesifik olarak değerlendirmek adına 2015-2017 yılları arasında Yunanistan'a geçen düzensiz göçmen sayıları incelenmelidir. Şekil 2'te yer alan IOM'a ait veriler incelendiğinde Yunanistan'a yasadışı yollardan geçen düzensiz göçmenlerin sayısında mutabakatın imzalandığı 2016 Mart ayı ve sonrasında belirgin bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

Şekil 2: Yunanistan'a Aylık ve Yıllık Düzensiz Geçişler

Kaynak: International Organization for Migration (2017).

18 Mart Mutabakatının işlevselliğini ortaya koymak için mutabakatın maddeleri bazındaki istatistikleri de ortaya koymak gerekmektedir. Bu çerçevede mutabakatın birinci maddesi uyarınca, GİGM'nin 06.01.2019 tarihli verilerine göre Türkiye, 04.04.2016 tarihi itibarıyla Yunanistan'dan 347'si Suriye uyruklu olmak üzere çeşitli uyruklardan toplam 1.805 düzensiz göçmeni kabul etmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019b, Ocak).

Mutabakatın 2. maddesinde bahsedilen bire bir formülü, Yunan adalarından iade edilen her bir Suriye uyruklu düzensiz göçmen karşılığında Türkiye'deki geçici koruma kapsamındaki bir Suriyelinin AB ülkelerine yerleştirilmesi şeklinde uygulamaya geçmiştir. GİGM'nin 27.12.2018 tarihli verilerine göre birebir formülü çerçevesinde Türkiye'den Avrupa ülkelerine yerleştirilen Suriyelilerin sayısı 18.438'dir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019a, Ocak).

AB ülkeleri, Türkiye'den mutabakat çerçevesinde kabul edecekleri Suriyeliler için ilk etapta 18.000, ikinci aşamada ise 54.000 olmak üzere toplam 72.000 şeklinde bir kota belirlemiştir. Ancak 18 Mart mutabakatı çerçevesinde Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen düzensiz göçmen kapsamındaki Suriyelilerin toplam sayısının 72.000'i geçmesi halinde, AB tarafından değerlendirme yapılarak yeni bir kota belirlenebilecektir. Dolayısıyla, 72.000 olarak belirlenen sayı AB tarafından taahhüt edilen nihai bir sayı olmayıp, alımlar ve koşullar çerçevesinde bu sayı gözden geçirilecektir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018).

Mutabakatın düzensiz göçle mücadeleyi amaçlayan birinci maddesi çerçevesinde istatistiksel veriler bazında başarılı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Ancak hukuki ve insani açıdan değerlendirme yapıldığında olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadır. BMMYK, mutabakatın Yunanistan'da gerekli önlemlerin alınmadan uygulanmaya başladığına dikkati çekmektedir. Öncelikle mevcut durumda adalardaki kampların kapasitelerinin dolu olduğu ve bu kamplarda yaşayan göçmenlerin insani olmayan koşullara terk edildikleri üzerinde durulmaktadır (UNHCR, 2016, March). Refugees International tarafından mutabakatın birinci yılını doldurduğunda yapılan değerlendirmede, mutabakat uygulanmaya başladıktan sonra Yunan adalarına ulaşan ve Yunan hükümeti tarafından ağır kış koşullarında dahi güvensiz ve sağlıksız koşullara terk edilen yüzlerce göçmen hakkında durumlarını teyit eden pek çok haberin medyada yer aldığı belirtilmektedir. Bu durum, AB tarafından, Yunanistan'a yüzlerce milyon Avroluk mali destek sağlandığı göz önüne alındığında kabul edilemez olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca mutabakatın 2. maddesi kapsamında Türkiye'den AB ülkelerine yerleştirilen göçmenlerin sayısı yetersiz görülmeyle birlikte kotaların önemli ölçüde artırılması ile geri kabul ve yeniden yerleştirme arasındaki bağın kaldırılmasına yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır (Refugees International, 2017, March). BMMYK tarafından mutabakatla ilgili üzerinde durulan bir diğer konu ise, uluslararası koruma prosedürünün Yunanistan tarafından hukuki anlamda gerektiği gibi uygulanmamasıdır. Yunanistan'ın adalarda, uluslararası koruma başvurularını değerlendirmek için yeterli kapasitesinin bulunmadığının da altı çizilmektedir (UNHCR, 2016, March).

Tüm bu hususlar, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin raporunda da yer almıştır ve çözüm olarak taraflara bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda AB ve üye devletlere, sözkonusu sığınmacılar için vadettikleri yeniden yerleştirme sürecini mutabakatın uygulanmasındaki gelişmelerden bağımsız olarak hızlıca yerine getirmeleri ve bundan da öncelikli olarak Türkiye'de yaşamakta olan önemli sayıda Suriyeli sığınmacının AB ülkelerine yerleştirilmeleri, Türkiye'ye Kasım 2015'te Suriyeli sığınmacılara destek olmak amacıyla söz verilen mali desteğin gecikmeksizin ödenmesi, Yunanistan'daki sığınmacıların yeniden yerleştirilme taahhüdünün hızla yerine getirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur. Türkiye'ye ise 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi çekinceyi kaldırması, Yunanistan'dan kabul edilen tüm düzensiz göçmenlerin uluslararası koruma prosedürüne erişimlerinin sağlanması ve bu kişilere idari gözetim dahil olmak üzere uluslararası standartlara uygun olarak davranılması önerilmiştir (Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 2016, April).

Avrupa Komisyonu'nun mutabakatın uygulanmasına ilişkin 06.09.2017 tarihli 7. raporunda bahsedilen sorunların çözümüne yönelik adımların olduğu ve daha olumlu bir tablo çizildiği anlaşılmaktadır. Rapora göre, Türkiye'den Yunan adalarına yasadışı yollardan ulaşan düzensiz göçmenlerin sayısının hala düşük seviyede olduğu; ancak; 2016 yaz aylarına kıyasla arttığı, Ege denizindeki can kayıplarında geçmişle kıyaslandığında önemli ölçüde düşüş yaşandığı, Yunanistan- Türkiye kara sınırını yasadışı yollardan geçen düzensiz göçmenlerin sayısının da düşük seviyede olduğu belirtilmiştir. Şekil 3'te 18.12.2016 tarihinden 31.08.2017 tarihine kadar toplamda 35 haftalık sürede, Türkiye üzerinden yasadışı yollarla Ege Denizi'nden Yunanistan'a geçen düzensiz göçmenlerin hafta bazında sayıları gösterilmektedir (European Commission, 2017, September). Şekil 3, detaylı olarak incelendiğinde 2016 yılının ilk 3 ayından mutabakatın imzalandığı 18 Mart 2016 tarihine kadarki süreçte, bu sayının 4. haftada görüldüğü üzere haftalık 20.000'i aştığı bile görülmektedir. Ancak 18 Mart 2016

tarihinden itibaren bu sayının keskin şekilde azaldığı ve 2017 yılında da düşük seyrini koruduğu görülmektedir.

Şekil 3: 2016-2017 Yılları Arasında Türkiye'den Yunanistan'a Haftalık Düzensiz Geçişler

Kaynak: European Commission (2017, September).

Rapora göre, bire bir formülü kapsamında Bulgaristan, Hırvatistan, Güney Kıbrıs, Çekya, Danimarka, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya ve İngiltere olmak üzere toplamda 13 üye devletin, ülkelerine Türkiye'den hiçbir Suriyeli kabul etmediği belirtilmiş ve yerleştirme sayılarının yeterli bulunmadığı ve artırılması hususuna dikkat çekilmiştir (European Commission, 2017, September). Ayrıca bu konuyla ilgili olarak Türkiye'ye 2016-2017 yılı için vaat edilen 3 milyar Avro dışında 1.664 milyon Avro değerinde 48 projenin onaylandığını ve harcamaların 838 milyon Avroya ulaştığı ifade edilerek, AB'nin Türkiye'ye sağladığı mali desteğin altı çizilmiştir (European Commission, 2017, September).

Avrupa Komisyonu'nun Mutabakatın yürürlüğe girmesinin ikinci yılına ilişkin 2018 yılının Nisan ayı değerlendirmelerine göre; Türkiye üzerinden Yunan adalarına düzensiz geçişler mutabakat öncesi döneme göre %97 azalmıştır. Bu doğrultuda, denizdeki can kayıpları da önemli ölçüde azalmıştır. Düzensiz geçişlerin önemli ölçüde azalması, göçmen kaçakçılarının, düzensiz göçmenleri ve sığınmacıları istismar eden çalışma şekillerinin de kırılacağına göstermiştir. Mutabakat ile istatistiksel açıdan bakıldığında; Ekim 2015'te günlük 10.000'e varabilen düzensiz geçiş sayısı, ortalama 80'e düşmüştür. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden 20 ay önce Ege denizinde yaşanan can kayıplarının sayısı da 1175 iken; bu sayı 130'a düşmüştür. Mutabakat kapsamında, düzensiz göçmenlerin Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilme süreçlerinin çok yavaş ilerlediği ifade edilmekle birlikte, Avrupa Komisyonu'nun

verilerine göre Mart 2016'dan bu yana 2.164 düzensiz göçmen Türkiye'ye iade edilmiştir. Rapora göre, bu süreci yavaşlatan başlıca etken, değerlendirilmeyi bekleyen uluslararası koruma başvurularıdır. Yunanistan'daki göçmenlerin gözetim altında tutuldukları yerlerin kapasitelerinin yetersiz olması sebebiyle ve geri dönüşlerin hızlandırılması adına, söz konusu uluslararası koruma başvurularının sonuçlandırılması yönünde önemli takviye destek sağlanması gerekmektedir. Raporda Türkiye'ye, düzensiz geçişlerin azalmasına yönelik gösterdiği çaba, işbirliği ve başarılarından dolayı minnettarlık duyulduğu vurgulanmakla birlikte bu çabalarının karşılığında AB'nin 2017 yılının sonuna kadar Türkiye'ye ödemeyi taahhüt ettiği 3 milyar Avronun 1.85 milyar Avrosunun ödendiği belirtilmektedir. Raporda bu paranın, Türkiye'nin geçici koruma sağladığı Suriyelilerin ve ev sahipliği yapan kurumların ihtiyaçları doğrultusunda insani yardım, eğitim, sağlık, kentsel altyapı ve sosyo-ekonomik desteklere odaklanan projelere harcandığı ifade edilmektedir (European Commission, 2018, April).

Genel olarak değerlendirildiğinde; 18 Mart Mutabakatında, Suriyelilerin Yunanistan'da düzensiz göçmen durumuna düşerek Türkiye'ye iade edilmeleri ile düzensiz göç boyutu ele alınırken, aynı zamanda bire bir formülü ile geçici koruma kapsamında Türkiye'de ikamet etmekte olan Suriyelilerin Avrupa ülkelerine yerleştirilmesi ile uluslararası koruma boyutu da ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye, 13.10.2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği'nde yaptığı değişiklik ile yasadışı yollarla Ege Adalarına geçen ve Türkiye'ye iade edilen Suriyelilere talep etmeleri halinde geçici koruma statüsünün tanınmasının yolunu açmıştır (Resmi Gazete, 2016, Nisan).

Suriyelilerle Yapılan Görüşme ve Bulgular

Bu çalışma kapsamında 2017 yılında, Türkiye'de geçici koruma sağlanan 17-69 yaş aralığındaki, 35'i erkek 11'i kadın olmak üzere 46 Suriyeli ile hem düzensiz göç anlamında hareketliliklerine, hem de Avrupa ülkelerine yerleştirilme taleplerine ilişkin görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda 1'i yasadışı yollardan, 1'i de yasal yollardan olmak üzere Avrupa ülkelerine gitme girişiminde bulduklarını ve 6 kişi Avrupa ülkelerine yerleştirilmek istediklerini ifade etmişlerdir. Avrupa ülkelerine yerleştirilmek isteyen kişiler Belçika, İsveç, Kanada ve İtalya ülkelerini tercih etmekle beraber tercih sebeplerini aile birleşimi, çalışma, tedavi ve eğitim olarak belirtmişlerdir. İki kişi kararsız olmakla birlikte 38 kişi Avrupa ülkelerine gitmek istemediklerini ve Türkiye'de kalmak istediklerini beyan etmişlerdir. Sözkonusu kişilere Türkiye'de kalmak isteme sebepleri sorulduğunda; 15 kişi Türkiye'nin güvenli olduğu, 14 kişi Türkiye'de iş imkanlarının bulunduğu ve yaşam koşullarının iyi olduğu, 9 kişi Türkiye'ye kültürel yakınlık hissettikleri ve iki kişi de Avrupa ülkelerini sevmedikleri şeklinde yanıtlamışlardır. Türkiye'de kaldıkları süre boyunca karşılaştıkları sorunlara ilişkin soruya ise 38 kişi hiçbir sorun ile karşılaşmadıkları, 5 kişi geçim sıkıntısı yaşadıkları ve 3 kişi de geçici koruma kimliklerinin geç çıktığı şeklinde cevap vermişlerdir. Son olarak, ülkelerindeki genel durumun düzelmesi halinde Suriye'ye dönmek isteyip istemediklerine ilişkin soruya 23 kişi dönmek istediğini, 12 kişi dönmek istemediğini, 9 kişi sadece orada yaşayan aile üyelerini ya da akrabalarını ziyaret amaçlı dönebileceğini ve iki kişi de kararsız olduğunu söylemiştir.

Yapılan görüşmeler sonucunda Suriyelilerin çoğunluğunun AB ülkelerine yerleştirilmektense Türkiye'de kalmayı tercih ettikleri yönünde çıkarımda bulunulabilir. 18 Mart Mutabakatının

eleştirildiği noktalardan biri de bu hususa ilişkindir. Yani Mutabakat hükümleri çerçevesinde Türkiye'ye entegre olma aşamasına gelmiş ve kendine bir yaşam alanı oluşturmuş Suriyelilerin Avrupa ülkelerine yerleştirilmesinin Suriyeliler açısından hak ihlaline yol açabilecek bir çözüm olduğu tartışılmaktadır. Ayrıca aynı Mutabakat hükümlerine göre Avrupa ülkelerine yerleştirilen Suriyelilerin, yerleştirildikleri üye devlette uluslararası koruma başvurusunun olumsuz sonuçlanması halinde düzensiz göçmen olarak tekrar Türkiye'ye gönderilmesi de söz konusu olabilecektir (Ekşi, 2016: 149).

Tartışma ve Sonuç

Suriyelilerin Türkiye'ye yönelik kitlesel göç hareketleri ve AB'ye yönelik düzensiz göç akımında başrolde olması, sözkonusu iki boyutlu göç yönetiminde AB ve Türkiye'nin işbirliğini zorunlu kılmıştır. Ayrıca bu durum, tarafların mevcut göç politikalarını gözden geçirmelerinde ve gelecekteki politikalarına yön vermelerinde belirleyici olmuştur. Bu noktada, Suriyelilerin etkisiyle Türkiye- AB geri kabul anlaşmasının uygulanmasına alternatif bir çözüm oluşturan 18 Mart Mutabakatı, gündemdeki yerini korumuştur. 18 Mart Mutabakatının, AB'ye yönelen düzensiz göç akımını %97 oranında azaltmasına bağlı olarak göçmen kaçakçılığına etkili bir darbe vurduğu ve Ege denizindeki can kayıplarını önlemede de etkili olduğu istatistiklerle desteklenmektedir. Ayrıca, çalışma kapsamında Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki 46 Suriyeli ile yapılan görüşmeler sonucunda, Suriyeliler'in AB ülkelerine gitme eğilimlerinin de azaldığı anlaşılmaktadır. Bu ifadeler doğrultusunda, 18 Mart Mutabakatının uygulanmasından AB'nin memnuniyet duymuş olduğu aşıkardır. Ancak 3,6 milyonun üzerindeki Suriyeli ile birlikte dünyanın en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülkesi unvanını taşıyan Türkiye için bu durumun sürdürülebilir olduğunu söylemek güçtür. Çünkü AB, mutabakatın uygulanmasının üzerinden 2,5 yıl geçmesine rağmen "bire bir formülü" kapsamında AB ülkelerine yerleştirileceğini taahhüt ettiği Türkiye'de yaşamakta olan 72.000 Suriyeliden sadece 18.438 kişiyi kabul etmiştir. Ayrıca, Türkiye'ye ödemeyi vaat ettiği 3+3 milyar Avroluk mali desteğin, 2017 yılı sonuna kadar yatırılacağı belirtilen ilk 3 milyar Avroluk kısmının tamamı da yatmamıştır. Bununla birlikte, AB tarafından Türkiye'ye vaat edilen vize muafiyeti süreci, hala karşılanması gereken 6 kriter olması sebebiyle de belirsizliğini korumaktadır. Bütün bu konuların ötesinde; gerek düzensiz göçle mücadeledeki etkinliği, gerekse milyonlarca Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapması, Türkiye'nin Suriyelilerden kaynaklı göç hareketinin iki boyutlu yönetimindeki başarısı sebebiyle başta AB olmak üzere tüm dünya ülkeleri tarafından takdir görmesini sağlamaktadır ve bu konu Türkiye-AB işbirliğinin önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Bürgin, A. (2012). European Commission's Agency Meets Ankara's Agenda: Why Turkey is Ready for a Readmission Agreement?. *Journal of European Public Policy*, 19 (6).
- Council of the European Union (2008, February). *The Council Decision No 2008/157/EC of 18 February 2008 on the Principles, Priorities and Conditions Contained in the Accession Partnership with The Republic of Turkey and Repealing Decision 2006/35/EC*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008D0157&from=EN>

- Deutsche Welle Türkçe (2017a, Mayıs). *AB Açık Kapı Siyasetini Bitiriyor*. Erişim adresi <http://www.dw.com/tr/ab-a%C3%A7%C4%B1k-kap%C4%B1-siyasetini-bitiriyor/a-18736548>
- Deutsche Welle Türkçe (2017b, Mayıs). *AB'nin Kriz Yılı: 2016*. Erişim adresi <http://www.dw.com/tr/abnin-kriz-y%C4%B1l%C4%B1-2016/a-36914406>
- Deutsche Welle Türkçe (2017c, Mayıs). *Balkan Rotasındaki Son Geçiş Noktaları Kapatılıyor*. Erişim adresi <http://www.dw.com/tr/balkan-rotas%C4%B1ndaki-son-ge%C3%A7i%C5%9F-noktalar%C4%B1-kapat%C4%B1l%C4%B1yor/a-37461767>
- Deutsche Welle Türkçe (2017d, Mayıs). *Sığınmacılar Direniyor: Gitmiyoruz*. Erişim adresi <http://www.dw.com/tr/s%C4%B1nmac%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1lar-direniyor-gitmiyoruz/a-18730848>
- Ekinci, M. U. (2016). *Türkiye- AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Dialogu*, İstanbul: SETA Yayınları,.
- Ekşi, N. (2016). *Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması*, İstanbul: Beta.
- European Commission (2017, Eylül). *Seventh Report on the Progress Made in the Implementation of the EU-Turkey Statement*. Retrieved from https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20170906_seventh_report_on_the_progress_in_the_implementation_of_the_eu-turkey_statement_en.pdf
- European Commission (2018, April). *EU-Turkey Statement Two Years On*. Retrieved from https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20180314_eu-turkey-two-years-on_en.pdf
- FRONTEX (2016, February). *Risk Analysis for 2016*. Retrieved from http://FRONTEX.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf
- FRONTEX (2017a, May). *Migrants Entered EU in First Nine Months of 2015*. Retrieved from <http://FRONTEX.europa.eu/news/710-000-migrants-entered-eu-in-first-nine-months-of-2015-NUiBkk>
- FRONTEX (2017b, May). *Risk Analysis for 2017*. Retrieved from https://FRONTEX.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2017.pdf
- FRONTEX (2018, November). *Risk Analysis for 2018*. Retrieved from <https://euagenda.eu/publications/risk-analysis-for-2018>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2015, Mayıs). *Genel Bilgi*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/genel-bilgi_409_422_423_icerik
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017, Mayıs). *2016 Türkiye Göç Raporu*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2018a, Kasım). *Düzensiz Göç*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2018b, Kasım). *Geçici Koruma*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik

- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019a, Ocak). *Geçici Koruma*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019b, Ocak). *Geri Alım*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/geri-alim_363_378_10093_icerik
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2020, Nisan). *Geçici Koruma*. Erişim adresi <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- International Organisation for Migration (2017). *Migration Flows to Europe 2017*. Retrieved from http://migration.iom.int/docs/Q3_Overview_Arrivals_to_Europe.pdf
- International Organization for Migration (2018). *Key Migration Terms*. Retrieved from <http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/key-migration-terms-1.html#Irregular-migration>
- Kutlay, M. & Akcalı, Ö. (2015). *Mülteci Krizi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Eksen Kayması Riski*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Avrupa Analizleri Serisi, No:1, Analiz No: 29.
- Mazlumder (2013). *Türkiye’de Suriyeli Mülteciler - İstanbul Örneği – Tespitler, İhtiyaçlar Ve Öneriler*. Erişim adresi http://istanbul.mazlumder.org/webimage/suriyeli_multeciler_raporu_2013.pdf
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe (2016, April). *The Situation of Refugees and Migrants Under the EU–Turkey Agreement of 18 March 2016*. Retrieved from <http://semanticpace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbn-cveG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0yMjczOCZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWFudGljcGFjZS5uZXQvWHNsdC9QZGYvWFJlZi1XRC1BVC1YTUwyUERGLnhzbA=&xsltparams=ZmlsZWlkPTIyNzM4>
- Refugees International (2017, March). *The Anniversary of the EU-Turkey Agreement*. Retrieved from <https://www.refugeesinternational.org/blog/eu-turkey-agreement>
- Resmi Gazete (2013, Nisan). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*. Erişim adresi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>
- Resmi Gazete (2014, Ağustos). *Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma*. Erişim adresi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140802-1-1.pdf>
- Resmi Gazete (2014, Ekim). *Geçici Koruma Yönetmeliği*. Erişim adresi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>
- Resmi Gazete (2016, Nisan). *Geçici Koruma Yönetmeliği’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. Erişim adresi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407-18.pdf>
- Reuters (2015, September). *Troubling Image of Drowned Boy Captivates, Horrifies*. Retrieved from <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-turkey-idUSKCN0R20IJ20150902>
- Şahal Çelik, Didem (2018). *Koşulluluk Bağlamında Düzensiz Göçle Mücadelede Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları ve Türkiye’ye Yansımaları*. (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir).
- Şahal Çelik, D. & Şemşit, S. (2019). Kale Avrupası Yaklaşımı ve Düzensiz Göç. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15 (2).

- T.C. AB Bakanlığı (2015, Ekim). *Türkiye AB Ortak Eylem Planı*. Erişim adresi https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/15_ekim_2015_turkiye_ab_ortak_eylem_plani_.pdf
- T.C. AB Bakanlığı (2015, Kasım). *Türkiye-AB Zirvesi Ortak Sonuç Bildirisi*. Erişim adresi https://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/turkiye_ab_zirvesi_ortak_sonuc_bildirisi_29_kasim_2015.pdf
- T.C. AB Bakanlığı (2016, Mart). *18 Mart 2016 Tarihli Türkiye - AB Zirvesi Bildirisi*. Erişim adresi https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf
- T.C. AB Bakanlığı (2016). *Türkiye- AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları*. Erişim adresi http://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasma_si_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2018). *Türkiye- AB Arasında 18 Mart'ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru ve Cevaplar*. Erişim adresi http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa
- Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü*, B. Çiçekli (Der.). Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, No:18.
- UNHCR (2016, March). *UNHCR Redefines Role in Greece as EU-Turkey Deal Comes into Effect*. Retrieved from <http://www.unhcr.org/news/briefing/2016/3/56f10d049/unhcr-redefines-role-greece-eu-turkey-deal-comes-effect.html>